

G.K.HACIYEVA

e-mail: gunel_sm@yahoo.com

elmi işçi

: <https://orcid.org/0000-0002-4940-0238>

AMEA İ.Nəsimi adında Dilçilik İnstitutu

(Bakı şəh., H.Cavid pr., 31)

10.62021/0026-0028.2025.1.273

ALİ MƏKTƏBLƏRİN YUXARI TƏDRİS İLLƏRİNDƏ İNGİLİS DİLİNDƏ İDİOMATİK İFADƏLƏRİN TƏDRİSİNDƏ AUTENTİK MƏTNLƏRİN ROLU

Xülasə. Məqalədə ingilis dilinin idiomatik ifadələrinin autentik (orijinal) mətnlər vasitəsilə öyrədilməsindən söhbət açılır. Təlim-tədris prosesində ingilis dilinin idiomatik ifadələrinin autentik mətnlər (situasiyalar) vasitəsilə tədrisi ali məktəblərin yuxarı kurs tələbələrinin idiomları yalnız mənalara görə deyil, həmçinin situasiya daxilində hadisələri detallı qavramağını, onlardan düzgün istifadəni təmin edir. İngilis dilinin tədrisi zamanı istifadə ediləcək autentik mətnlər dil daşıyıcılarının həyat tərzini, sosial davranışını, fərdi xarakterini açıq-aydın təcəssüm etdirdiyindən idiomlarla zəngin orijinal mətnlər tələbələr üçün maraqlı informasiya mənbəyi olmaqla yanaşı, onların ifadəli və obrazlı nitq bacarıqlarının formalaşdırılması və vərdislərinin inkişaf etdirilməsi baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

Açar sözlər: ingilis dilinin idiomatik ifadələri, autentik, materiallar, orijinal mətn, effektiv metod, dil daşıyıcıları

Müxtəlif millətlərin və xalqların bir-birinə inteqrasiya etdiyi, mədəniyyətlərin və dünyagörüşlərin çarpazlaşdığı, qarşı-qarşıya dayandığı qloballaşma şəraitində ingilis idiomlarının tədrisi məsələsi öz aktuallığını aydın hiss etdirir. Milli şüuru və milli kimliyini dərindən anlayan ali məktəblərin yuxarı kurs tələbələri ingilis idiomlarını öyrənməklə ingilis xalqının soykökünə, gen kodlarına, milli ruhuna, ənənələrinə, tarixinə yaxından bələd olur və hər iki dilin müqayisəsi (doğma dil və ingilis dili) zəmnində dillərə duyum qabiliyyəti formalaşır.

İdiomatik ifadələr bir sıra dillərdə mövcuddur. İdiom kommunikasiyanın ədəbi-estetik, rəngli hissəsidir, verbal və ya qeyri-verbal nitqdə istifadə olunan sabit birləşmələrin səciyyəsi, ümumxalq dilin emal olunmamış variantıdır. İdiomlar standartlara uymayan dil faktorlarıdır:

To manage deadlines (to finish work on time, by the agreed time), *early bird* (someone who gets up early), *against the clock* (to do something as fast as possible and try to finish it before a certain time), *in deep water* (in difficulty, in trouble or in a dangerous situation), *to see eye to eye* (two or more people agree on something), *get on one's nerves* (to irritate, to annoy), *a double play/game* (dishonest and deceitful dealing) etc. [7, s.78, 101].

İngilis idiomlarının məhz autentik (orijinal) mətnlər vasitəsilə öyrədilməsi və mənimsənilməsi daha əyləncəli və effektiv metod üsuludur. Müəllimlərin təlim-tədris vəsaitlərindən savayı, əlavə metodik vasitələrdən rahatlıqla yararlanmaq imkanları vardır. Qəzetlər, televiziya şouları, filmlər (bədi filmlər, cizgi filmləri, sənədli filmlər, teleseriallar), bədii əsərlər (romanlar, şeirlər) tələbələrə autentik idiomlarla real həyat kontekstində tanış edə bilər. Belə mənbələr ingilis idiomlarının təkcə mənalərini anlamağı deyil, eyni zamanda situasiya daxilində hadisələri detallı qavramağı, onlardan düzgün istifadəni başa düşməyə imkan verir.

İngilis dilinin tədrisində idiomatik birləşmələrin tələbələr tərəfindən yaxşı mənimsənilməsi məsələsində tərtib olunan mətnlərin rolu xüsusiyyətdir. Baş vermiş hadisənin, situasiyanın təfərrüatları ilə yazıya alınması, onun detallarının şərhli müəyyən bir mətni formalaşdırmağa xidmət edir. Həcmindən asılı olmayaraq mətn vasitəsilə həmin informasiyanın tamlığı və bütönlüyü.

tövlüyündən xəbərdar oluruq. *“Mətnə məntiqilik və bütövlük yetərincə təmin olunması əsas şərtlərdəndir. Burada kommunikativ funksiya yerinə yetirilir, informasiya ötürülür, yəni predmet, hadisə və s. barədə ətraflı məlumat verilir, danışanın nitq aktı ifadə olunur”* [4, s.360]. Mətn ötürülən xəbərin geniş formatda təqdim olunmasıdır. Situasiya reallıqda olanı əks etdirsə, mətn onu yazı ilə ehtiva edir. *“Cümlələrin müəyyən bir fikir ətrafında əlaqəli birliyi mətnin yaranmasına səbəb olur. Mətnəki cümlələr istər mənaca, istərsə də qrammatik cəhətdən bir-birilə qırılmaz surətdə bağlı olur”* [2, s. 402].

Mətn fikir mədəniyyətini, söz mədəniyyətini ehtiva edir. Mətn daxili dil vahidləri bir-birilə əlaqədə olur və harmoniya təşkil edir. Mətnlərin formalaşması həm kollektivin, həm də fərdi təfəkkürün məhsulu olaraq təqdim edilir. İstənilən autentik mətnin özəyində xalqın təxəyyülü və dünyagörüşü yatır. Obrazlı ifadə tərzli hər bir autentik mətn metaforik xarakter daşıyır. Autentik mətnin emotivliyi və ekspressivliyi məxsus olduğu dilin təntənəli, dəbdəbəli – ritorik dil vasitələri ilə, idiomatik ifadələri ilə reallaşır. Belə vasitələr hadisələri, duyğuları rəngləndirir, emosional baxımdan çalar qatır. İdiomlarla bəzədilmiş mətnin poetik məzmunu mövzunun bədii təsir gücünü qüvvətləndirir. İdiom mətnin bilvasitə emosional strukturunu təşkil edir. Dostcasına söhbətlərdən başlamış ta işgüzar fikir mübadiləsinə qədər idiomlardan müxtəlif kontekstlərdə və situasiyalarda istifadə olunur. *“Sözün mənasının müəyyənləşməsində xeyli çətinlik var. İlk öncə sözün referentinin olub-olmamasını, gerçək aləmdəki əşya və hadisələrə münasibətini araşdırmaq lazımdır. Elə sözlər vardır ki, onlar bilavasitə obyektiv gerçəkliyi əks etdirir. Elə sözlər də var ki, mücərrəd məfhumları bildirir. Mənanın açılmasında kontekst və situasiyadan ... istifadə edilə bilər”* [1, s.282]. L.Blumfildə görə, *“məna danışanın situasiyasıdır – danışqdır və dinləyənin reaksiyasıdır. Hər bir dil formasının mənası danışanın bütün aləmini bilmək deməkdir”* [3, s.7].

İngilis dilinin tədrisi prosesi əksər hallarda şifahi və yazılı mətnlərin mənimsənilməsi yolları ilə gerçəkləşdirilməsinə baxmayaraq, bir sıra mətn sahəsini araşdıran tədqiqatçıların fikrincə, özünün orijinallıq üslubu ilə seçilən autentik mətnlər təlim-tədris üçün daha səciyyəvi mətn tipidir. Müəlliflər tərəfindən tərtib olunan xüsusi mətnlərdən daha üstün əlavə metodik vəsait kimi autentik tipli mətnlərin tədris prosesində istifadəsi dilin öz orijinallığı ilə mənimsənilməsi baxımından hətta olduqca məhsuldar bir metoddur. Çünki belə mətnlərdə həqiqət olduğu kimi əks olunur, aşkarlıq dərhal hiss edilir. Bu tip mətnlər dil daşıyıcılarının əsl dil mənzərəsini əks etdirir. Autentik mətn dil daşıyıcısının həyat tərzini, sosial davranışını, fərdi xarakterini açıq-aydın təcəssüm etdirir. Autentik mətn – orijinal mətn anlayışını ehtiva edir. Sözügedən mətnlər, əslində, təlim-tədris prosesi üçün nəzərdə tutulan mətnlər siyahısına daxil deyildir. D.Nunan *“istənilən autentik mətni əcnəbi dillərin öyrədilməsi istiqamətində heç də məqsədyönlü şəkildə tərtib edilməmiş müəyyən şifahi və yazılı mətn kimi aydınlaşdırır”* [10, s.54]. Bir sıra dilçi-mətnşünasların qeydlərinə görə, autentik mətnlərin heç də hamısı ingilis dili dərsləri üçün yararlı vasitə sayıla bilməz. Lakin onların sırf tərbiyəvi kontekstdə olması baxımından müəllim tərəfindən xüsusi həssaslıq və maksimal dəqiqliklə seçilərək auditoriya-təqdim edilməsi məqbuldur. İngilis dili dərsləri üçün tədrisi münasib, qənaətbəxş hesab edilən orijinal mətnlərin mənimsədilməsi dilin öyrənilməsi prosesinə əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verə bilər. İdiomların effektiv şəkildə öyrədilməsi üçün onların ingilislərin real həyatını təcəssüm etdirən autentik mətnlərin (situasiyaların) içərisində öz əksini tapması sadəcə labüddür.

Peşəkar tədris müəssisələri üçün nəzərdə tutulmuş, A.A.Korjanov və Q.V.Lavrikin müəllifi olduqları *“İngilis dili”* adlı proqramda ingilis dili dərslərinin təşkili üçün autentik materiallardan yararlanmağı vacib hesab edirlər [6, s.6]. Bir sıra həmfikir tədqiqatçılar özünəməxsusluğu ilə seçilən autentik mətnlərin təlim-tədris vəsaitlərində öz əksini mütləq şəkildə tapması kimi mülahizələrini əsaslandırmaqla onları aşağıdakı normalarla müəyyənləşdirirlər:

- Tələbələrin dogma və ingilis dilindəki baza bilikləri nəzərə alınmalıdır;
- Tələbələr üçün yeni və maraqlı informasiya mənbəyi rolunu oynamalıdır;
- Müxtəlif və rəngarəng nitq formalarını təqdim etməlidir;

▪ Autentik mətnlərdə təvir olunan hadisə və personajlar təbiiliyi ilə özünəməxsusluğunu aktuallaşdırmalıdır [5, s. 8-12].

Autentik mətnlərə aid faktoqrafik (faktların, olmuş hadisələrin təhlil edilmədən, ümumiləşdirilmədən və ya bədii cəhətdən işlənilmədən təsvir edilməsi) şərhlər tələbələrin bədii təsəvvürlərinə, estetik duyumlarına heç bir çalar qatmır. Bu baxımdan autentik mətnlər içində idiomların öyrədilməsi tələbələrin mənəvi dünyalarının rənglənməsi, obrazlı təfəkkürlərinin və estetik zövqlərinin formalaşması məqsədi daşıyır.

İngilis dilinin idiomatik ifadələrinin tədrisində aktual metodlardan biri audiovizuallığı şərtləndirən autentik yanaşmadır. Dərsdə təqdim olunan audiovizual materialın ən böyük üstünlüyü ondan ibarətdir ki, burada dinləmə ilə yanaşı, vizuallıq da vardır. Şəxslərin söylədikləri ifadələrə yansıyan əhvali-ruhiyyələrini də müşahidə etmək mümkündür. Filmlər (bədii filmlər, sənədli filmlər, cizgi filmləri, teleseriallar) vasitəsilə ənənəvi dil texnikası olan dialoqları dinləyib əzbərləmək onları səsləndirən obrazların üz ifadələri ilə daha yadda qalan olur. Filmlərdən fraqmentlərə baxmaqla, situasiya əsnasında iki və daha çox insan tərəfindən yaranan dialoqlar vasitəsilə ingilis idiomlarının düzgün işlənmə yerinə dəqiqliklə nəzər salmış oluruq. Bu bizi həmçinin ingilislərin həyat və fəaliyyətini yaxından öyrənməyə istiqamətləndirmiş olur. Filmləri izləyərkən qarşımıza çıxan bir sıra situativ məzmunlu idiomatik ifadələrin işlənmə yerlərinə diqqət edək:

– “You’ve been photographed before, right?”

– Yeah? It’s been a while since anybody took a photo of me, so ...

– Try thinking of this as your friend. *Take your time*”. – “Təsəvvür eləyin ki, kamera sizin dostunuzdur. *Buna səy göstərin*”;

“We can’t start because *were a man short* (“The team is a man short” phrase means that If the team needs to have 10 men, and they have 9 men, they are a man short. They are missing one man). Would you help us out?” – “Biz oyunumuza başlaya bilmirik, *bir nəfər çatmır*. Bizə qoşulmazsan?”;

“The satellite which the Russians have dubbed Sputnik is being hailed as a milestone in history. No one in our nation’s capital could deny that the Satellite has ushered in *a grim new chapter* in the *Cold War*. And indeed? *A wave of national anxiety* already seems to be *sweeping the country*”. – “Rusların “Sputnik” adlandırdıqları peykin buraxılması bəşər tarixində əhəmiyyətli bir mərhələ idi. Heç kim peykin buraxılmasını *Soyuq müharibə* dövrü üçün *yeni bir səhifə* açdığını inkar edə bilməz. Ölkəni artıq *narahatlıq və təşviş dalğası* bürüyüb”;

“*Take pride in being good* (to be proud of, to take satisfaction in) at what you do? – Peşəkarlığınıza görə / bacardığınız işin öhdəsindən gəldiyiniz üçün qürur hissi keçirirsiniz?”

Təlim materialları, bütün elmi-praktik sahələri əhatə edəcək mövzulardan ibarət ola bilər. Ələlxüsus, filmlərdə idiomların istifadə olunduğu səhnələrə (idiomların dialoqlar, monoqlar daxilində işlənmə yerinə diqqət edilməsi) tamaşa olunması, onların realıqda, yəni dərslərdə səhnələşdirilməsi, həmçinin belə əsərlərdən götürülmüş parçaların auditoriyada tələbələr tərəfindən obrazlar üzrə canlandırılması ingilis dilinin idiomatik ifadələrinin məhz autentik materiallar vasitəsilə öyrədilməsini şərtləndirə bilər. Belə ki, situativ idiomlardan geniş istifadə ədəbi-estetik prinsiplərə cavab verən həyat hadisələrinin obrazlı ifadəsinə çevrilə bilər.

İşin elmi nəticəsi: Yuxarıda sadalananlardan belə qənaətə gəlinir ki, ingilis dilində şifahi və yazılı ünsiyyətimizi obrazlı, daha təsirli və ifadəli qurmağımız üçün idiomatik ifadələrdən istifadə qaçılmazdır. İngilis dilinin idiomlarla öyrənilməsi bir xalq kimi ingilislərin milli xarakterinə bələd olmağa imkan yaradır. İngilis dilinin idiomatik ifadələrinin məhz autentik materiallar vasitəsilə öyrədilməsi və mənimsədilməsi isə metodologiyanın daha əyləncəli və effektiv üsullarından biridir.

İşin elmi yeniliyi: İngilis dilinin müasir metodikasında idiomatik ifadələrin tədrisinin zəruri təlim-tədris vəsaiti kimi autentik materiallar vasitəsilə həyata keçirilməsi aktual məsələ kimi qiymətləndirilir. Bir dilin idiomlarla zənginliyi onun daha ifadəli, rabitəli və obrazlı nitq

vasitələri ilə dəbdəbəli leksik vahidlərə malik olmasından xəbər verir. Belə ekspressiv ifadələrin autentik materiallarla tədrisi tələbələri ingilis mühitinə doğmalaşdırmaqla dili daha əlverişli və orijinallığı ilə öyrədilməsini əsaslandırır.

İşin təbiiqi əhəmiyyəti: Geniş oxucu kütləsinə təqdim olunan bu məqalə, düşünürük ki, ingilis dilini mənimsəmək istəyən real dil öyrənənləri düzgün istiqamətə yönləndirməklə kifayət qədər əhəmiyyətli bir mənbə rolunu oynaya bilər.

Ədəbiyyat

1. Veysəlli, F.Y. Dil / F.Y.Veysəlli. – Bakı: Təhsil NPM, – 2007. – s. 291.
2. Kazımov, Q. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis / Q.Kazımov, – Bakı: Ünsiyyət, – 2000, – 424 s.
3. Blumfeld, L. Dil (V.S.Ərəbov və Q.N.Heybətov tərəfindən XXI, XXII, XXIII fəsillər tərcümə edilmişdir). – Bakı, – 2014, – 520 s.
4. İbişova, V. Azərbaycan dilində mətnlərin məntiqi-semantik bütövlüyü / V.İbişova, –Bakı, – 2022, – 230 s.
5. Колесникова, И.Л., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. СПб.: Русско-Балтийский информационный центр «Блиц», – 2001, – 224 с.
6. Коржанова, А.А., Лаврик Г.В. Примерная программа общеобразовательной учебной дисциплины «Английский язык» для профессиональных образовательных организаций. – М.: Академия, – 2015, – 24 с.
7. Alekhina, A. Idiomatic English / A.Alekhina, – 1982, – 279 p.
8. Ismailova, D.A. English teaching methodology / D.A.Ismailova, – Baku: Mutarjim, – 2021, – 318 p. Jere
9. Jeremy, H. The Practice of English Language Teaching. Fifth edition / H.Jeremy, – 2015, – 446 p.
10. Nunan, D. Designing tasks for the Communicative Classroom / D.Nunan, – Cambridge: Cambridge University Press. UK., – 1989, – 211 p.

G.K.Hajiyeva

The role of Authentic Texts in Teaching Idiomatic Expressions in English in Senior Courses of Higher Schools

Summary

The article discusses the teaching of idiomatic expressions of the English language through authentic (original) texts. The teaching of idiomatic expressions of the English language through authentic texts (situations) in the learning process provides students with a detailed perception of not only the meanings of idioms, but also the phenomena within the situation, their correct use. Authentic texts, which will be used during the teaching of the English language, clearly embody the lifestyle, social behavior and individual character of language carriers, while original texts rich in idioms are an interesting source of information for students, they are very important for the formation of expressive and figurative speech skills and development of their skills.

Key words: *idiomatic expressions of the English language, authentic materials, original text, effective method, native speakers*

Г.К.Гаджиева

Роль аутентичных текстов в обучении идиоматическим выражениям на английском языке на старших курсах высших учебных заведений

Резюме

В статье поднимается вопрос об обучении идиоматическим выражениям английского языка с помощью аутентичных (оригинальных) текстов. Обучение идиоматическим выражениям английского языка с помощью аутентичных текстов (ситуаций) в процессе обучения позволяет студентам не только понять значение идиом, но и детально воспринимать события в контексте ситуации, обеспечивая их правильное использование. Аутентичные тексты, исполь-

зуемые при обучении английскому языку, ярко отражают образ жизни, социальное поведение и индивидуальные особенности носителей языка, поэтому оригинальные тексты, богатые идиомами, являются интересным источником информации для студентов и способствуют формированию их выразительной и образной речи, а также развитию навыков.

Ключевые слова: идиоматические выражения английского языка, аутентичные материалы, оригинальный текст, эффективный метод, носители языка

Rəyçi: ped.e.d., prof. D.Ə.İsmaylova

Redaksiyaya daxil olub: 07.02.2025